

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 23 2 ● 2024

Sonja Brilman & Floor Hallema

● *Vlinderval Tuinwijk.*
Foto: Henri Blommers.

Nachtvlinder

Een ontdekkingsreis in Amsterdam-Noord

● *Marmaruil op volkstuintuinpark de Bongerd.* Foto: Harry Moeskops.

Van mei tot september 2023 reisde in Amsterdam-Noord een draagbare nachtvlinderval langs voor- en achtertuinen, balkons, dakterrassen en naar acht volkstuintuinen. Op 56 locaties werden in totaal 263 verschillende nachtvlindersoorten gevonden.

Van vieze mot naar prachtvlinder

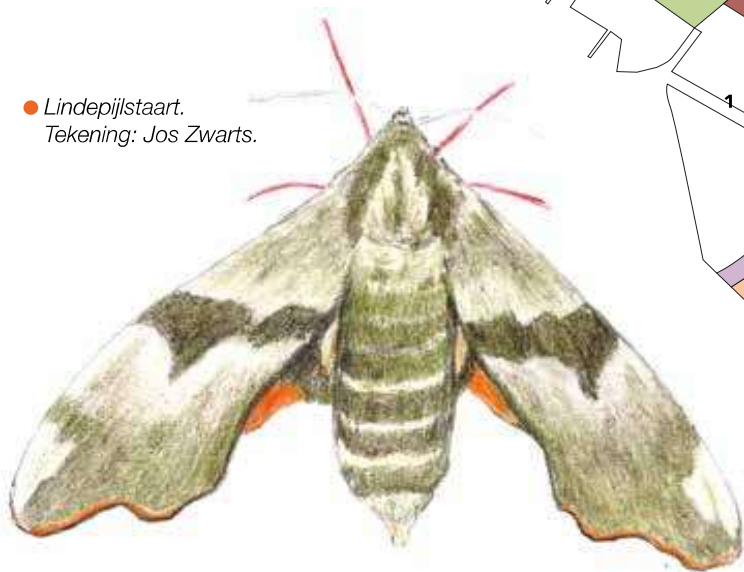
Nederland telt zo'n 2400 nachtvlindersoorten. Nachtvlinders zijn met dit aantal van groot belang als bestuivers van planten. Maar omdat hun leven zich voornamelijk in het donker afspeelt, zijn ze tamelijk onbekend bij het grote publiek en

staan ze vooral bekend als 'vieze mot'. Onbekend maakt onbemind. Elke nachtvlindersoort is niet alleen prachtig, maar heeft ook een uniek verhaal, met eigen waardplanten (voedsel) voor de rupsen en eigen nectarplanten voor de vlinders. Veel mensen weten niet dat aardbeiplanten door nachtvlinders bestoven

worden en dat er nachtvlinders zijn die soms in de zomer vanuit Noord-Afrika komen aanwaaien. Of dat nachtvlinders verschillende overwinteringsstrategieën kennen of geniale camouflagetrucs en ontsnapingslistjes waarmee ze hun natuurlijke vijand te slim af zijn. Het gaat helaas slecht met onze inheemse (nacht)vlinders (Kleijn *et al.*, 2018). Pesticiden, exotische tuinplanten, onderhoudsvrije tuinen met veel tegels, een te rigoureuze maaibeheer, schoffelen en kunstlicht bedreigen het voortbestaan van deze mysterieuze bestuivers. Daarom was het de hoogste tijd voor een imago-

karavaan

● Lindepijlstaart.
Tekening: Jos Zwarts.

boost voor het meest feeërieke dier van de nacht.

De Nachtvlinderkaravaan

Het doel van het project was deelnemers bewust maken van het belang van hun eigen omgeving en tuin voor nachtvlinders. Om deelnemers aan de Nachtvlinderkaravaan in Amsterdam-Noord te werven, was er vooraf een informatief event op volkstuinpark Tuinwijck. Filosoof en auteur Marjolijn van Heemstra liet haar

die volgde raakten inheemse wilde planten die te koop werden aangeboden snel uitverkocht. De avond werd afgesloten door nachtvlinderexpert Edo Goverse die buiten met een felle lamp op een groot laken nachtvlinders wist te lokken.

De ontdekkingsreis

Stadsdeelbestuurder Yasmine El Ksaïhi en stadsecoloog Fred Haaijen openden de Nachtvlinderkaravaan en ontdekten als eerste deelnemers in hun tuin een mooie taxusspikkel-

Veel mensen weten niet dat aardbeiplanten door nachtvlinders bestoven worden.

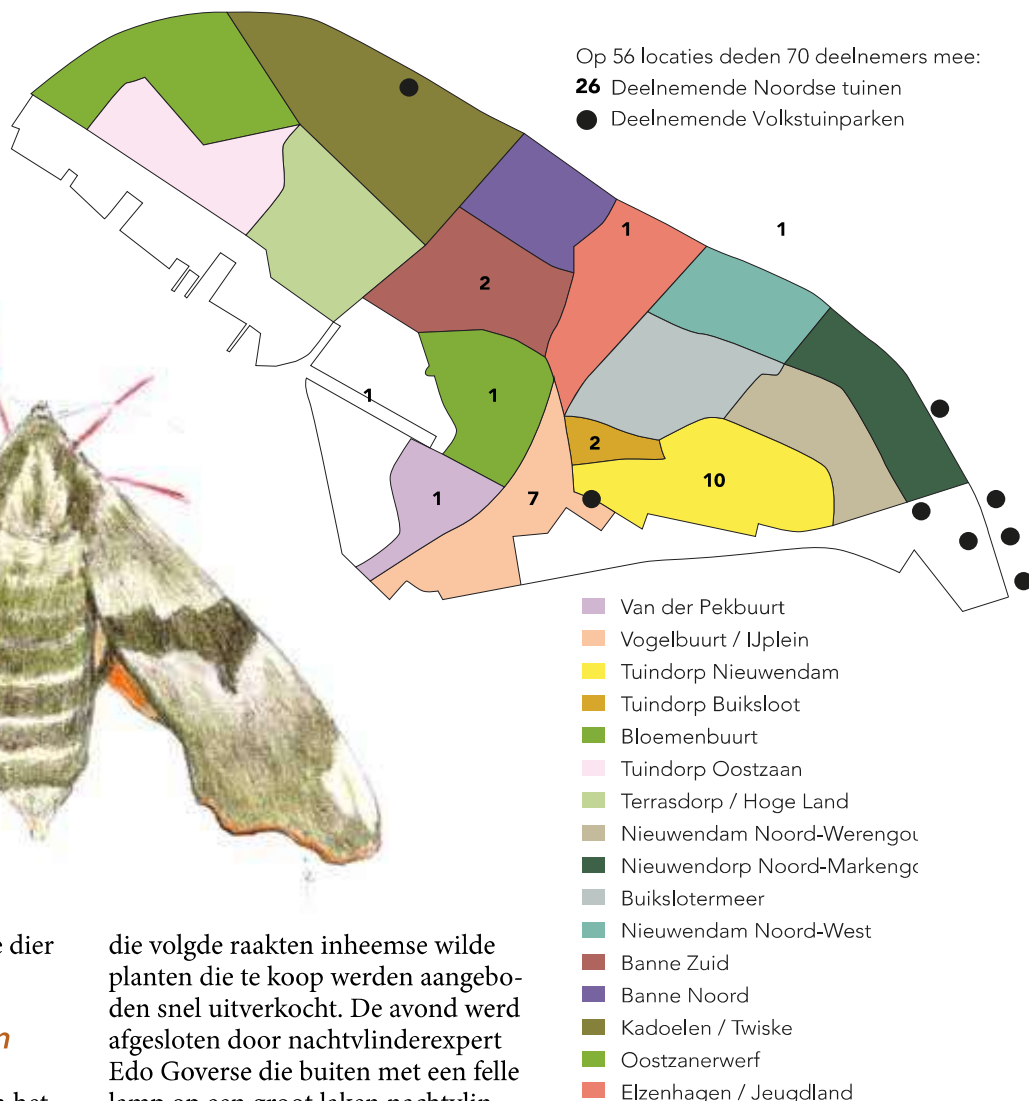
licht schijnen over het belang van duisternis voor de biodiversiteit en over de schade die kunstlicht toebrengt aan nachtdieren, maar ook aan ons eigen bioritme. Nicky Castricum van Vlindertuin Mot in Mokum gaf een lezing over het wederzijdse belang van inheemse planten voor de voortplantingscyclus van vlinders. In de pauze

spanner (*Peribatodes rhomboidaria*), hagedoornvlinder (*Opisthograptis luteolata*) en een aangebrande spanner (*Ligdia adustata*) in de nachtvlinderdial. De nachtvlinderdial rouleerde daarna onder de deelnemers via bakfiets, auto of kruiwagen. Er werd rekening gehouden met het weer omdat bij harde wind, koude of bij volle maan minder nachtvlinderacti-

Op 56 locaties deden 70 deelnemers mee:

26 Deelnemende Noordse tuinen

● Deelnemende Volkstuinparken

viteit is. Bij regen werd de vlinderdial niet gezet.

Nachtvlinders blijken bij uitstek een insectengroep die zich leent voor educatie over de plant-insectrelatie in onze eigen tuinen. De deelnemers (vanaf nu onderzoekers genoemd) kregen huiswerk. Elke onderzoeker moest de nachtvlinders die in de val vlogen, tellen, fotograferen en op naam brengen via de app ObsIdentify van Waarneming.nl of via het meegeleverde nachtvlinderboek. Veel onderzoekers waren blij verrast door de schoonheid van de nachtvlinders die zij de volgende morgen in hun val vonden. Soorten zoals de mooi groene kleine zomervlinder (*Hemithea aestivaria*), de elfjesach-

● Satijnvlinder. Foto: Floor Hallema.

tige windevedermot (*Emmelina monodactyla*), de bijna aaibare, donzige witte tijger (*Spilosoma lubricipeda*), de felgele hagedoornvlinder, de indrukwekkend grote windepijlstaart (*Agrius convolvuli*) en de lindepijlstaart (*Mimas tiliae*) gooiden hoge ogen. Ook had men nooit beseft dat er zoveel microvlinders zijn. In Nederland leven meer dan 2400 soorten vlinders. Een groot deel daarvan zijn macro-nachtvinders (ongeveer 865 soorten) of micro-nachtvinders

zonder waardplant immers geen voedsel voor de rups en zonder rups geen vlinder. En wat bleek? Veel plantensoorten die vaak als onkruid uit de tuin worden getrokken, zoals grassen, paardenbloem (*Taraxacum officinale*), brandnetel (*Urtica sp.*), smalle weegbree (*Plantago lanceolata*), akkerdistel (*Cirsium arvense*) en bijvoorbeeld Jacobskruiskruid (*Jacobaea vulgaris*) zijn belangrijk voor veel nachtvindersoorten. Ook ontdekten de onderzoekers

Veel soorten die als onkruid uit de tuin worden getrokken zijn belangrijk voor nachtvinders.

(heel kleine vlindertjes, ruim 1480 soorten) tegenover 50 soorten dagvlinders (De Vlinderstichting, 2023). De foto's en soortnamen werden in een speciale appgroep gedeeld met de andere burger-onderzoekers. Af en toe zat er een oude versleten mot tussen, die wat moeilijker op naam was te brengen. Insectenkenner en inspirator Ton Zijp hielp als achterwacht met de wat lastiger te determineren gevallen. Vervolgens werden de soorten en aantallen ingevoerd in een google spreadsheet om aan het eind van de rit inzicht te hebben in het totale aantal nachtvinders en in de diverse soorten.

Onkruid is rupsenrestaurant

Ook moesten de onderzoekers van minstens één van de gevangen soorten de waardplant zoeken. Want

het belang van boomsoorten zoals wilg (*Salix sp.*), berk (*Betula sp.*), vlier (*Sambucus nigra*) en zomereik (*Quercus robur*) als waardplanten voor nachtvinders.

Mag het licht uit!

Als huiswerk noteerden de onderzoekers ook lichtbronnen in of nabij de tuin. Lantaarnpalen waren volgens sommigen een flinke stoorzender. En dat klopt. Amsterdam is een van de meest lichtvervuilde steden van Nederland (Atlas Leefomgeving, 2020). Kunstlicht is voor nachtvinders om diverse redenen een ramp. Sommige nachtvinders storten zich te pletter nadat ze zich om straatlantaarns fladderend hebben uitgeput. Andere raken inactief en worden daar makkelijk gevonden door predatoren. Daarnaast verstoort

kunstlicht het bioritme, waardoor van sommige soorten de lokstoffen veranderen en de mannetjes de vrouwtjes niet meer kunnen vinden. Nachtvinderpopulaties worden kleiner in de omgeving van kunstlicht. En sommige rupsen verpoppen door kunstlicht te laat, omdat ze door dit licht in een onterecht zomergevoel blijven hangen (Van Grunsven *et al.*, 2020).

De waargenomen soorten

In totaal ontdekten de zeventig onderzoekers tijdens het project op 56 locaties samen 1853 nachtvinders verdeeld over 263 soorten.

De top drie meest gevonden soorten:

1. Groene eikenbladroller (*Tortrix viridana*): 257x
2. Huismoeder (*Noctua pronuba*): 135x
3. Schietmot (*Limnephilus marmoreus*): 121x

De minst voorkomende of zeldzame soorten:

- Klimopbladroller (*Clepsis dumicolana*): 2x
- Geelbruine rietboorder (*Archanara dissoluta*): 1x
- Marmeruil (*Polia nebulosa*): 1x

Volkstuinparken zijn vlinderparadijsjes

Op de volkstuinparken werden naar verhouding meer soorten nachtvinders gevonden en een groter totaal aantal dan in de rest van Amsterdam-Noord. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de volkstuinparken voor nachtvinders een groter aaneengesloten en wat donkerder 'natuurgebied' vormen en een grotere diversiteit aan planten kennen. Daarnaast hebben bijna alle volkstuinparken in Noord een eco-label, wat inhoudt dat er geen pesticiden worden gebruikt.

Enthousiaste onderzoekers

Na de nachtvindervalbeurt namen de onderzoekers ook buiten hun

● Hagedoornvlinder.
Foto: Floor Hallema.

tuin veel meer nachtvinders waar, omdat men bewuster keek. Brenda Jonker: *'Ik ben door dit project veel beter gaan kijken naar alle diertjes en plantjes om me heen. Er is zoveel te ontdekken!'*

Sommigen namen de val nog een keer in een andere maand om weer andere soorten te ontdekken. Tirsia Brunt: *'Ik bleef de hele nacht kijken naar die nachtvinders die op het licht afkwamen.'* Onder de onderzoekers waren ook kinderen. Een jongen (8 jaar) brengt sinds zijn nachtvinderontdekkingsreis nog steeds enthousiast plant- en diersoorten in zijn achtertuin in kaart met de app ObsIdentify. Veel onderzoekers zeggen bewuster te zijn geworden van het belang van inheemse planten voor (nacht)vinders in de tuin. Een enkeling had een minder leuke ervaring omdat er in plaats van mooie levende nachtvinders een laagje dode schietmotten in de val lag. Een schietmot is een teer insect en ondanks dat zij op het licht

afkomt geen nachtvinder; in de buurt van water kan die periodiek in groten getale voorkomen. De larven (kokerjuffers) van schietmotten leven in het water. Het enthousiasme over de nachtvinders werd echter door de onderzoekers meegenomen op zomervakantie en men deelde foto's van nachtvinders op campings en hotels in de appgroep van het project. Veel onderzoekers willen in 2024 de Nachtvinderkaravaan voortzetten.

Eind event

De resultaten van de Nachtvinderkaravaan werden gepresenteerd op het event 'Mot in de Nacht' in de Tolhuistuin tijdens het eerste Amsterdams Darkfestival op 23 september 2023. Daarnaast gaf Professor Astrid Groot een lezing over het door kunstlicht ernstig geplaagde seksleven van nachtvinders. Stadsecoloog Fred Haaijen nam het publiek mee in de sluwe camouflagetechnieken en ontsnappingslijsten

van nachtvinders. Vlinderman Nicky Castricum las een citaat voor uit een boek van Jac. P. Thijsse (1934) over de wolken van duizenden en duizenden koolwitjes die de schrijver over de daken van Amsterdam zag vliegen, om hiermee duidelijk te maken hoe dit soort natuurbeelden uit onze herinnering zijn verdwenen als gevolg van biodiversiteitsverlies. Muzikaal gelegenheidsduo *The Mysterious Moths* zwaaide het publiek uit met het lied: 'Gaajtes in blaadjes zijn goed' en maakte duidelijk dat we blij mogen zijn als een rups aan onze tuinplantjes knabbelt omdat de rups dan een vlinder kan worden.

Het initiatief van de Nachtvinderkaravaan kwam tot stand met een bijdrage van het fonds Noordmakers en hulp van Anke Wijnja, Ton Zijp, Marjolijn van Heemstra, Nicky Castricum, Fred Haaijen, Edo Goverse, Astrid Groot, Esther Verkaaik, Cristel Lit, Wendy Rommers, Bebbie ten Holt en Jetse Heun.

Sonja Brillman, sbrillman@gmail.com
Floor Hallema, floor.hallema@gmail.com

Literatuur

- ATLAS LEEFOMGEVING, 2020, *Waar is het licht in Nederland en mag dat iets minder?* Nieuwsbericht 16-10-2020 op <https://www.atlasleefomgeving.nl/nieuws/waar-is-licht-in-nederland-en-mag-dat-iets-minder>.
- DE VLINDERSTICHTING, 2023, *Dagvlinder of nachtvinder?* <https://www.vlinderstichting.nl/vinders/vinders-herkennen/dagvlinder-of-nachtvinder/>.
- KLEIJN, D., R.J. BINK, C.J.F. TER BRAAK, R. VAN GRUNSVEN, W.A. OZINGA, I. ROES-SINK, J.A. SCHEPER, A.M. SCHMIDT, M.F. WALLIS DE VRIES, R. WEGMAN, F.F. VAN DER ZEE & T. ZEEGERS, 2018, *Achteruitgang insectenpopulaties in Nederland: trends, oorzaken en kennislacunes*. Wageningen Environmental Research, Wageningen.
- THIJSSSE, J.P., 1934. *De bloemen en haar vrienden*. Verkade fabrieken N.V. Zaandam.
- VAN GRUNSVEN, R.H.A., J.R. VAN DEIJK, M. DONNERS, F. BERENDSE, M.E. VISSER, E. VEENENDAAL & K. SPOELSTRA, 2020. *Experimental light at night has a negative long-term impact on macro-moth populations*. In: *Current Biology*, 30(12): R694-R695, Elsevier.